

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-1-12>

УДК 159.9:351

Олена ПЕТЯК

доктор філософії з психології, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-0635-493X>
e-mail: petiakO@khmnu.edu.ua

Олександр АЛЕКСЄЄВ

здобувач PhD,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0003-3754-4319>
e-mail: aliekсиеvaleksandr@gmail.com

СУПЕРВІЗІЯ ЯК ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ

У статті здійснено теоретичне дослідження понять супервізії та професійної ідентичності майбутніх психологів-консультантів. Встановлено, що професійна ідентичність є одним із найважливіших компонентів «Я» концепції людини, виступає показником її залучення у професійне співтовариство та умовою якості діяльності, що виконується. Представлено, що професійна ідентичність є одним із трьох критеріїв, який розкриває зміст поняття професійного становлення особистості. Метою статті є теоретико-емпіричне дослідження супервізії як важливої частини допомоги в професійному становленні та формуванні професійної ідентичності майбутнього психолога-консультанта, а також емпіричне визначення сформованості професійної ідентичності психолога та можливості отримувати супервізію. Отримані результати дали можливість стверджувати, що супервізія має значення не лише для окремого компонента професійної ідентичності, але й дозволяє активізувати розвиток усіх елементів ідентичності.

***Ключові слова:** професійна ідентичність, майбутні психологи-консультанти, самоідентифікація, супровід, супервізія.*

Olena PETYAK, Oleksandr ALIEKSIEIEV

Khmelnitskyi National University

SUPERVISION AS ONE OF THE CONDITIONS FOR FORMING THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS-CONSULTANTS

The article conducts a theoretical study of the concepts of professional identity of future counseling psychologists and supervision. It has been established that professional identity is one of the most important components of a person's "I" concept, acts as an indicator of his involvement in the professional community and a condition for the quality of the activities performed. Conscious professional self-identification is a decisive factor in success or failure in work. In the article, the professional identity of a psychologist is understood as a personal new

formation, which has its structure in the form of three main components: cognitive-semantic, emotional-volitional and behavioral. It is presented that professional identity is one of three criteria that reveal the content of the concept of professional development of an individual. Professional development is a certain form of activity, with the help of which one can testify to the level of development of a professional and his professionalization. The purpose of the article is a theoretical and empirical study of supervision as an important part of assistance in the professional development and formation of the professional identity of a consulting psychologist, as well as an empirical determination of the formation of a psychologist's professional identity and the ability to obtain supervision. Using the author's methodology to determine the professional identity of a psychologist, a general indicator was studied and the formation of various components of identity was determined: emotional-volitional, behavioral and cognitive-semantic. A comparison of samples of psychologists according to the average values of the components of professional identity showed a significant difference among those who use supervision for professional development. The results obtained made it possible to assert that supervision is important not only for a separate component of professional identity, but allows one to intensify the development of all elements of identity.

Keywords: professional identity, future psychological consultants, self-identification, support, supervision.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Професія суттєво впливає не лише на якість життя людини, її економічний добробут, а й є важливою умовою формування її професійної ідентичності. Професію психолога відносять до творчої групи професій, орієнтованої переважно на надання соціальної допомоги, що потребує високого рівня творчого мислення, комунікативних здібностей, а також наявного широкого спектру практичних професійних навичок. Складність підготовки психологів та їх професійного становлення пов'язують із різноманітністю методологічних підходів у самій психологічній науці, які висувають різні вимоги, як до навичок, так і до особистісних особливостей професіонала. Наприклад, психологи, які вибудовують ідентичність у межах глибинної психології (особливо класичного психоаналізу) та біхевіорального спрямування повинні займати більш директивну позицію у роботі з клієнтом, у порівнянні з психологами, які дотримуються гуманістичної парадигми.

Сучасній системі підготовки психологів доводиться бути еkleктичною, враховувати можливість множинного вибору професійного шляху: з погляду сфери діяльності, віку клієнтів, методологічного спрямування. Так, компетенції та характеристики особистості тренера, який працює з персоналом, будуть відрізнятися не тільки від психолога-консультанта, а й від психолога-тренера, що дотримується іншої методологічної концепції. Всі ці особливості свідчать про необхідність організації та супроводу самого процесу професійного становлення, що відображено у роботах Є. Крінчик [2],

Л. Шнейдер [3] тощо. Як найбільш поширені методи допомоги у визначенні професійних перспектив і побудові образу «Я» виступають групові тренінги, консультації з питань кар'єри, активні методи навчання, спілкування із представниками професійної спільноти. У нашому дослідженні ми зупинилися на ролі супервізії у становленні професійної ідентичності, як на етапі навчання, так і на етапі безпосередньої самостійної діяльності. Необхідність супервізії полягає у становленні професійних рис і компетенцій психолога, що розкривається в багатьох роботах [4, с. 7]. Водночас, у науковому просторі недостатньо досліджень, що доводять наявність взаємозв'язку супервізії та професійної ідентичності. Саме ці суперечності й визначають актуальність дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

ХЗУ психологічній науці немає єдиного підходу щодо тлумачення професійної ідентичності, оскільки автори різних психологічних шкіл вкладають свій зміст в трактування цього поняття. Професійна ідентичність досліджувалася низкою вчених: Ю. Александровим, А. Гузь, Д. Завалішиною, І. Кузьміною, Н. Старинською, Є. Єрмолаєвою, Л. Шнейдер. Професійна ідентичність формується в процесі професійного становлення особистості. На основі проведеного аналізу різних підходів можна розглядати професійну ідентичність, як результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії та відображається у когнітивно-емоційно-поведінковому саморозумінні.

Питання щодо впровадження супервізії в психології, зокрема, у гештальт-терапії широко розкрито у дослідженнях А. Хесса [8]. Шляхи використання супервізії у загальноосвітніх навчальних закладах досліджено в працях зарубіжних науковців: А. Бейнбріджа [5], Д. Вестергаарта [5], Г. Денієн [9], Л. Кессела [9], Г. Рейда [10] тощо. Серед українських дослідників ця тема піднімається у роботах С. Богданова [1], О. Залеської [1], В. Чернобровкіної. Сучасні науковці продовжують розглядати супервізії в контексті психоаналітичних традицій, в тому числі, розглядаючи клінічну психологію та психотерапію (М. Городнова [6], С. Балашова, І. Якиманська [7], А. Варга [8], А. Россохіна [9], Ю. Щукіна [12]). А. Карандеева [6], С. Смирнова [5], І. Хамітова у своїх напрацюваннях розширюють роль супервізії у підготовці психологів різного профілю та розглядають її як важливий елемент і технологію гуманітаризації освіти [4].

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичний аналіз понять «супервізія у професійному становленні психолога», «професійна ідентичність психолога-консультанта» та презентація психодіагностичного інструментарію емпіричного етапу дослідження.

Виклад основного матеріалу

На сьогодні, у практиці навчання психологів-консультантів супервізія не є обов'язковою умовою, оскільки у чинному освітньому стандарті відсутні вимоги до здатності психолога працювати під супервізією, проте значення супервізії для професійного становлення підтверджує необхідність формування загальнопрофесійних компетенцій майбутнього фахівця. Особливий інтерес для нас становить така компетентність, як здатність підтримувати рівень професійної компетенції, у тому числі, за рахунок розуміння та готовності працювати під супервізією [8]. На наш погляд, йдеться швидше про прийняття професійної ролі та психологічної готовності до діяльності, а також про формування окремих компонентів професійної ідентичності.

Професійну ідентичність розглядають одним із найважливіших компонентів «Я» людини, показником її включеності у професійне співтовариство, умовою якості виконуваної діяльності. Як зазначає О. Смельянова, усвідомлена (довільна) професійна самоідентифікація є вирішальним чинником успіху чи невдач у роботі [9, с. 153]. Ми розуміємо під професійною ідентичністю психолога особистісне новоутворення, яке має свою структуру у вигляді трьох основних компонентів: когнітивно-сміслового, емоційно-вольового та поведінкового [10]. Професійна ідентичність є одним із трьох критеріїв (як продуктивність та професійна зрілість), що розкривають зміст поняття професійного становлення особистості [8, с. 548]. Професійне становлення є певною формою активності, за допомогою якої можна свідчити про рівень розвитку професіонала та рівень його професіоналізації [1, с. 544].

Зміни на рівні суб'єкта праці (професіонала) відбуваються нерозривно із змінами самої особистості, а процес становлення передбачає вирішення протиріч між зовнішніми умовами та внутрішніми характеристиками, що проявляється як подолання криз [2]. У вітчизняній психології багато авторів схилиються до того, що на момент завершення навчання можна говорити про сформовану або несформовану професійну ідентичність [7]. У. Родигіна [3], Л. Шнейдер [9] не заперечують подальшої зміни рівня та типу ідентичності. Також

наголошується на необхідності цілеспрямованої роботи (спеціалізованих занять, організації практик) щодо формування ідентичності, де студент може отримати реальний досвід діяльності, скоригувати свої уявлення про власні можливості та саму професію. Таким чином, автори у своїх дослідженнях розрізняють феномени професійної ідентичності фахівця та студента.

Активність у становленні ідентичності може продукуватися самою особистістю (додаткове навчання, самостійний пошук навчальних матеріалів, нових сфер або методів діяльності, самопізнання особистісних рис та зіставлення їх із вимогами професії), або її джерелом може бути освітнє та професійне середовище. Для більш ефективного процесу супроводу можливе цілеспрямоване створення практико орієнтованого освітнього середовища, активного спілкування з представниками професійної спільноти, включаючи викладачів закладів вищої освіти, використання активних методів навчання, професійне консультування, побудова або аналіз професіограми, кар'єрограми, а також супервізія [4; 5].

У зв'язку зі специфікою об'єкта діяльності психолога, супервізія є важливою частиною допомоги у його професійному становленні. У перекладі цей термін означає «нагляд» і передбачає обговорення складних випадків і труднощів у практичній діяльності психолога-консультанта. Сам термін виник у межах психоаналітичного підходу та був пов'язаний з клінічною практикою та психотерапією. На даний момент цей термін має ширше значення й у багатьох соціально орієнтованих професіях [3].

Процес проведення супервізії, її особливості, методи широко представлені в роботах зарубіжних дослідників [7, с. 25-27]. Останнім часом багато уваги приділяється дослідженням ефективності супервізії, коли супервізор і супервізований (початківець), мають різну етнічну приналежність. Як показало дослідження М. Джерніган, Е. Грін та їхніх колег, супервізори часто не враховують різний культурний досвід своїх клієнтів-психологів, або недостатньо враховують етнічну ідентичність [7]. Якщо супервізор не приділяє уваги етнічним, культурним питанням, то сам процес супервізії проходить менш продуктивно, психолог-початківець може відчувати дискомфорт, стрес, що перешкоджає професійному становленню [7].

Загалом зазначають, що супервізія, на відміну від формального адміністративного контролю, передбачає, по-перше, активізацію процесів самопізнання психологом своїх здібностей та компетенцій, по-друге, запобігає професійному вигоранню, по-третє, підвищує ефективність діяльності, зменшуючи кількість помилок. Водночас,

необхідно емпірично підтвердити зв'язок між професійною ідентичністю психолога та процесом супервізії.

У статті представлені дані про становлення професійної ідентичності психологів. Вибірка включала психологів-практиків з різним стажем професійної діяльності, а також психологів, які навчаються у Хмельницькому національному університеті (всього 182 респонденти). Для отримання даних використовувалася методика Л. Шнейдер, спрямована на визначення професійної ідентичності та її статусів, а також авторська методика дослідження професійної ідентичності психолога. Вона містить 48 тверджень, з якими необхідно висловити ступінь згоди. За її допомогою можна визначити перевагу окремих компонентів ідентичності (когнітивно-сміслового (16 тверджень), емоційно-вольового (16 тверджень) та поведінкового (16 тверджень)), а також загальний показник сформованої професійної ідентичності. Валідизація опитувальника проходила на основі опитувальника Л. Шнейдер (для усєї вибірки).

Дослідження також включало блок відкритих і закритих питань анкети про професійну діяльність психологів. Респондентів просили зазначити досвід роботи, сферу їхньої діяльності, чи мали вони можливість звертатися за супервізією; чи є у них людина, яку вони могли б назвати своїм наставником у професійному становленні, а також описати аспекти, які не враховуються під час підготовки (навчання) психологів.

Дані емпіричного дослідження були опрацьовані статистичними методами (описова статистика, обчислення t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок, однофакторний дисперсійний аналіз). Результати методики Л. Шнейдер показали, що більше половини респондентів (близько 60%), у тому числі 34% практикуючих психологів, перебувають у статусі дифузної ідентичності, коли уявлення про себе, як про професіонала розмиті та суперечливі. Ці дані свідчать про необхідність змінювати звичні умови підготовки та супроводу психологів на різних етапах кар'єри.

Загалом, показник сформованості професійної ідентичності психолога зростає з етапу здобуття освіти на рівні базової вищої (бакалаврат) до магістратури. Найбільше середнє значення професійної ідентичності отримали психологи на етапі безпосередньої професійної діяльності ($p=0,001$). Однак, як було вказано раніше, значний відсоток психологів не змогли сформувані професійну ідентичність.

У відповідях респондентів щодо чинників та умов, які перешкоджають професійному становленню психолога, було визначено наступне: недостатній досвід практичної діяльності, робота з

документообігом, незрозуміння специфіки роботи в організаціях різного профілю. Деякі відзначали невідповідність особистісних рис людини щодо самої професії («мало уваги приділяють здобуттю професійно важливих особистісних компетенцій», «психологічна / емоційна стабільність, толерантність»). Значення ефективної особистої психотерапії та супервізії визначали, переважно, психологи з досвідом роботи понад 5 років.

У процесі дослідження респондентам також задавалося питання про можливість проходити супервізію. 55,7% респондентів зазначили, що не мають такої можливості (або не знають про тих, хто може здійснювати супервізію), 44,3% відповіли, що така можливість є, але вони її використовують за потребою. Значення супервізії для становлення професійної ідентичності психолога підтвердили результати порівняння середніх значень професійної ідентичності за методикою Л. Шнейдер. Ті психологи, які відзначили можливість звернення за супервізією, показали вищий рівень розвитку ідентичності (понад 0,6 при максимумі в 1 бал). Результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Відмінності в професійній ідентичності психологів залежно від
можливості отримувати супервізію**

Можливість звернення за супервізією	Середнє значення показників професійної ідентичності	Стандартне відхилення	Показник статистичної значимості, p
Так	0,6237	0,106	0,029
Ні	0,5102	0,147	

За допомогою авторської методики для визначення професійної ідентичності психолога ми змогли дослідити, як загальний показник, так і визначити сформованість різних компонентів ідентичності: емоційно-вольового, поведінкового та когнітивно-сміслового. Порівняння вибірок психологів за середніми значеннями компонентів професійної ідентичності показало значну різницю серед тих, хто використовує супервізію для професійного становлення (табл. 2). Ми також можемо стверджувати, що супервізія має значення не лише для окремого компонента професійної ідентичності (наприклад, тільки когнітивно-сміслового), але й дозволяє активізувати розвиток усіх елементів ідентичності.

Здобуті дані показують, що можливість отримання супервізії в процесі становлення психолога підвищує рівень професійної ідентичності. Водночас, чим більш комплексним буде підхід до

професійної підготовки фахівців зі створенням зовнішніх умов і стимулюванням внутрішньої потреби у розвитку, тим більше фахівців будуть працювати ефективно та збережуть свою професійну приналежність.

Таблиця 2

Відмінності у сформованості компонентів професійної ідентичності психологів залежно від можливості отримувати супервізію

Компоненти та загальний показник простійної ідентичності	Можливість отримувати супервізію	Середнє значення	Стандартне відхилення	Показник статистичної значимості, p
Когнітивно-смысловий компонент	Так	57,75	9,387	0,046
	Ні	38,25	8,249	
Емоційно-вольовий компонент	Так	39,2381	12,255	0,035
	Ні	30,5263	10,721	
Поведінковий компонент	Так	39,33	8,881	0,015
	Ні	31,8947	6,491	
Загальний показник професійної ідентичності	Так	124,2381	21,226	0,011
	Ні	101,5263	18,577	

Висновки з даного дослідження

і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, супервізія є важливою умовою підготовки психологів, вона сприяє розвитку їх здібностей та професійних компетенцій. Проте досліджень, що підтверджують взаємозв'язок супервізії та професійної ідентичності, недостатньо. Прогнозується, що до кінця навчання у закладі вищої освіти відбувається досягнення професійної ідентичності, але, як показало емпіричне дослідження, багато навіть практикуючих психологів мають дифузну ідентичність. Вищий рівень розвитку ідентичності показали психологи, які вказували на можливості звернення за супервізією. Проходження супервізії впливає на формування всіх компонентів професійної ідентичності психолога.

Результати теоретичного та емпіричного дослідження дозволяють стверджувати, що для психолога супервізія є не лише необхідною умовою розвитку його професійних рис і компетенцій, а й є умовою становлення професійної ідентичності. Крім супервізії, яка може відбуватися у груповому або індивідуальному форматі, також необхідні професійно спрямовані тренінги, за допомогою яких психолог отримуватиме можливість усвідомлювати ресурси для кар'єрного й особистісного зростання, побудувати план кар'єри та скоригувати стиль діяльності. Цінними та важливими можуть виступати конкретні

методики та техніки, зокрема, методи арт-терапії, рольова гра, побудова або аналіз професіограми, кар'єрограми. Перспективами подальших розвідок вбачаємо вивчення гендерних і вікових особливостей мотиваційної структури професійної ідентичності психологів-консультантів.

Література

1. Артеменко Т. Б. До питання методичного супроводу післядипломної підготовки практичних психологів. Науково-методичний супровід розвитку професійної компетентності практичних психологів в системі післядипломної освіти : матеріали Всеукраїнського проблемного семінару, 2011. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyrb. (дата звернення: 21.10.2023).
2. Астремська І. В. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 396 с.
3. Браун А., Боурн А. Супервізор у соціальній роботі : Супервізія догляду в громаді, денних та стаціонарних установах. Київ, 2003. 240 с.
4. Жуков А. С. Підготовка професійних супервізорів. *Association of supervisors and consultants*. URL: <http://www.supervis.com/content/1779286024> publikacii-o-superviziia. (дата звернення 1.11.2023).
5. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічної служби і консультантів ПМПК / За ред. Панка В. Г., Гаркавенко З. О. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. 182 с.
6. Кузьміна І. П. Професійна ідентичність майбутніх фахівців. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка, 2012. №1. С. 102-106.
7. Лях В. В. Полімодальна супервізія. *Association of supervisors and consultants*. URL: <http://www.supervis.com/content/1779286024>-publikacii-osuperviziia. (дата звернення 1.11.2023).
8. Савчук О. М., Миргородська І. В. Стандарти супервізії в соціальній роботі. *Наукові записки НАУКМА*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. Київ, 2016. С. 67-71.
9. Сазонова О. В. Актуальні питання супервізійних моделей у психологічній практиці. *Габітус*, 2020. № 19. С.71-75.

10. Шкарлатюк К. І. Супервізійна практика : силабус нормативної навчальної дисципліни підготовки Магістрів спеціальності 053 Психологія освітньо-професійної програми Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія). Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет психології, кафедра практичної психології та психодіагностики. Луцьк, 2021. 11 с.

References

1. Artemenko T. B. Do pytannia metodychnoho suprovodu pisljadiplomnoi pidhotovky praktychnykh psykhologiv. Naukovo-metodychnyi suprovid rozvytku profesiinoi kompetentnosti praktychnykh psykhologiv v systemi pisljadiplomnoi osvity : materialy Vseukrainskoho problemnogo seminaru, 2011. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6. (data zvernennia: 21.10.2023).
2. Astremska I. V. Prykladni metodyky ta osnovy supervizii v sotsialnii roboti : navchalnyi posibnyk. Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly, 2017. 396 s.
3. Braun A., Bourn A. Supervisor u sotsialnii roboti: Superviziia dohliadu v hromadi, dennykh ta statsionarnykh ustanovakh. Kyiv, 2003. 240 s.
4. Zhukov A. S. Pidhotovka profesiinykh supervizoriv. Association of supervisors and consultants. URL: <http://www.supervis.com/content/1779286024 publikacii-osuperviziia>. (data zvernennia 1.11.2023).
5. Innovatsiini modeli pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv psykhologichnoi sluzhby i konsultantiv PMPK / Za red. Panka V. H., Harkavenko Z. O. Kyiv: Ukrainskyi NMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty, 2013. 182 s.
6. Kuzmina I. P. Profesiina identychnist maibutnykh fakhivtsiv. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykhologhiia. Pedahohika*, 2012. №1. S. 102-106.
7. Liakh V. V. Polimodalna superviziia. Association of supervisors and consultants. URL: <http://www.supervis.com/content/1779286024-publikacii-osuperviziia>. (data zvernennia 1.11.2023).
8. Savchuk O. M., Myrhorodska I. V. Standarty supervizii v sotsialnii roboti. *Naukovi zapysky NAUKMA. Pedahohichni, psykhologichni nauky ta sotsialna robota*. Kyiv, 2016. S. 67-71.
9. Sazonova O. V. Aktualni pytannia superviziinykh modelei u psykhologichnii praktysi. *Habitus*, 2020. № 19. S. 71-75.
10. Shkarlatiuk K. I. Superviziina praktyka : sylabus normatyvnoi navchalnoi dystsypliny pidhotovky Mahistriv spetsialnosti 053 Psykhologhiia osvitno-profesiinoi prohramy Praktychna psykhologhiia (psykhologichne konsultuvannia ta psykhoterapiia). Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, fakultet psykhologii, kafedra praktychnoi psykhologii ta psykhodiahnostyky. Lutsk, 2021. 11 s.